

הקופים שפגשתי באמזונס

וואסה שחור ראש (black headed): אומרים שקופי הסנאי הם טרנספורמציה של ילדים. תמיד רואים אותם מקפצים על ענפי הפירות של עצי דקל ועצי בנות פלאטנו - עצים שבהם השייבו משתמשים לבניית בתיהם ולכלכלה שלהם. אדי הבישול של זבובות קופי הסנאי עדיין משמשים את השייבו באזורים מסוימים לשיכון כאבים מעקיצות של נמלת קליע או מקרבים והגולגולות שלהם משמשות להרחקת רוחות רעות.

רירו (Riro): במהלך המחקר ראיתי אות קופי היללה על העצים בלילות, כחיות מחמד וכמאכל. הציוור נעשה בהשראת אס שניצודה במהלך השהות שלי, והגור שהיה על גבה אומץ כחיית מחמד ומת לאחר שבועיים מזיהום כצע שגרים השאטגן. מאז היעלמות הקופים הגדולים מהאזור, יותר ויותר מינים קטנים ניצודים על אף ש"אין להם הרבה בשר". ולצידם בציוור, כפי הביקוש המקומי שהם אוהבים לאכול.

רוקה רוקה (Roca Roca): לאורך נהר הקאקו אפשר לשמוע את שירת קופי הטיט לבן הזנב כמעט בכל בוקר עם הזריחה. הם חיים בקבוצות משפחתיות קטנות (זכר, נקבה וצאצאים), שרים את שיריהם ומתקשרים את יחסיהם המונוגמיים ואת נוכחותם לקופי טיט אחרים בסביבה. לעומת קופי טיט אחרים, פעילות האדם באזור הנהר גורמת להם להתרחק לעומק היער.

השבט אמר את דברו

אווי אנקה, אמנית וחוקרת קופים מישראל, בילתה 3 חודשים עם בני השייבו החיים בלב האמזונס שבפרו ומתארת את החיים הרחק מהציוויליזציה המודרנית • על המגורים בצריף ללא חשמל ומים זורמים, התפריט שמורכב מציד חיות ובננות, האלכוהול שמתסיסים בעזרת הרוק, ועל הקשר עם הקופים שבסביבתם

בתחילת מאי 2022, כשהייתי סטודנטית לתואר שני בפרימטולוגיה באוניברסיטת אוקספורד ברוקס הגיעתי לאמזונס בפרו, כדי לחקור את הקשר של בני שבט השייבו עם הקופים. כמה חודשים קודם לכן העברתי דרך עמותת שני מצאת בקשר עם השבט המבודד מכתב עם בקשה לחיות ביניהם כמה חודשים. לא הגיעה תשובה, אז ארוזתי מוצ'ילה גדולה והגעתי לגדול, אך לא היתה לי ברירה. קניתי כרטיס ויצאתי לדרך.

ססתי לפוקלפה, העיר השנייה בגודלה באמזונס הפרואני ושם נפגשתי עם Neotropical Primate Conservation, העוסקת בשימור הקופים בדרום אמריקה ועבודה עם קהילות שבטיות ומקומיות שבתמיכתה נערך המחקר, וגם את האסיסטנטית הפרואנית שלי מטעם העמור תה, ג'ובאנה. עלינו על סירה קטנה וממונעת (ומוצלת) למסע שנמשך תשע שעות (רובו על נהר האוקיאלי) ומשם לערוץ הקאקו, שבו יושבת הקהילה של שבט השייבו.

הגענו בשעת צהריים חמה במיוחד. עם 14 ק"ג על הגב והמוץ ציור עליתי יתפה על הבוקר שעל גדת הנהר. היה שקט וכולם התייבאו מהחום הכבד בבתים הבנויים מעץ ועלי כננה. חיפשנו את ווילמר, סגן הצ'יף או Curaca, שקיבל מכתב לפני כמה חודשים על הכוונת שלי להגיע. לכל קהילה יש Local Communal אזור שבו שטח להגנות, לטקסים ולדינונים הנוגעים לשבט. גם בי רגו שם, וכעבור מספר שעות השבט התכנס להחליט. ניסיתי להסביר למה הגעתי, והם שאלו שאלות והביעו חששות.

ישנו עם כילת יתושים ומוזר דק על רצפת העץ של הבית שכמו כל הבתים בנויים כשהם מוגבהים מהקרקע בגלל הצפת בתקופה הגשומה. בחלל התהלכו תרנגולות, כלבים וחיות מעוינות אחרות מתחת לכרית. טקסי גירוש יתושים שחררו לילה נערך מדי יום, רעש של עכברים הפך לקבוע, וגם לקריאות הקרי פים והתרנגול הביתי בכל בוקר התרגלתי. היתושים היו הסיט האמיתי. גם שכבה כפולה של מכנסיים לא תמיד עזרה מולם ומל שאר בתות אכילות מה שאפשר. לפעמים תוך כדי

חואנה לצד יוקה מבושלת ובצל חתוך עם לימון וחריף

תוכים בג'ונגל. חיים לצד חיות הבר

שיט אל הכפר במעלה הנהר

ביא אושר ושמחה לשנה החדשה, וכך עשינו! אחד המאכלים שכולם מכינים בתג הוא חואנה (מבוטא כ-Fane) - אורז מטוגן עם בשר ולי פצעים ביצה קשה, שארוז כמתנה בתוך עלה ביחאו (Bijao) שגודלו כעלה כננה.

הנחשים יוצאים בלילה

באמזונס מתקיימת אינטראקציה נרחבת בין בני אדם לקופים, בעוד ששבטים רבים חיים לצד מגוון עצום של מיני קופים ומעי בר לכך שהם מהווים מקור מזון ודרך הציד, יש להם תפקיד בוהות התרבותית והחברתית של מגוון קבוצות אתניות באמזונס. מחקרים את' נופרימטולוגיים נערכו אצל שבטים כמו הבארי (וונצואלה), תיקונה (קולומביה), מאצ'ינגוה, מאיונה (פרו), חואג'ה (ברזיל) ועוד. הרבה מהשבטים האלו קטנים ומבודדים ולעומת זאת השייבו ("אנשי הקוף"), הם קבוצה אתנית גדולה במיוחד, המתמוגת בהדרגה לתוך החי הפרואנית.

כמה פעמים בשבוע הימים הוקרשו לאיטוף מידע על אוכלוסיות הקופים בסוירים ביער, בחלק מהבתים מכינים מאסאטו או בשייבו (Sheati) - משקה אלכוהולי שעשוי מיוקה מבושלת ומותסע עם רוק או עם סוכר. בעם הראשונה שיתתי מאסאטו ביום הגדול Dia de la Madre, שהוא חג מאוד חשוב בתרבות ובחברת האמזונס. היתה חגיגה גדולה, ילדי בת' הספר שרו, היו ריקודים והמוץ מאסאטו ששתיתי רק מעט ממנו ומתוך כבוד, ולמחרת הגיע ההגאבו. חג נוסף שזכיתי לחגוג בנהר הקאקו הוא Dia de San Juan - שנוצר משילוב הפצת הנצרות באמזונס ומחג השמש המקומי. ביום הזה כולם הולכים לשעות בנהר האוקיאלי, שהוא נמוך ממדי בעונה היבשה ובאזורים מסוימים אפשר לחצות אותו ברגל. המקומיים מסוימים אפשר לחצות ביום הזה לבד ביער באזור שבין קהילות יכול להיות

המשך בעמוד < 6

נאנו (Nano): קופי הסאקי שקטים וביישנים, והם נראים לרוב כגוש של פרווה גסה הנועה בעדינות על ענפים עבים וחשופים. לעומת שאר המינים, שנעלמו בזריזות לאחר שהבחין בנוכחותי, הם לקחו את הזמן ובהו בי לפני שברחו. מבין קופי האזור, הסאקי היו הכי פחות מודפדים למאכל בני השבט, בשל פרוותם העבה והצפופה שמדיפה ריח לא נעים.

איסו (Iso): קוף העכביש הפרואני הוא הגדול מבין הקופים באוקיאלי, שנצפה לעיתים רחוקות ואוכלוסייתו באזור נמצאת בסכנה. על פי המיתוס שמשופר על ידי קוני השבט עד היום ובגרסאות שונות, יש לו ארבע אצבעות בשל רמאות השאגן. ציידים מספרים שבטעם, כשהשייבו צדו עם חץ וקשת, הקופים החזקים נהגו לתפוס את החיצים ולזרוק אותם בחזרה על הציידים.

הויסו (Huiso): קוף הקפוצ'ין החום נחשב לאינטליגנטי ביותר מבין קופי העולם החדש, והוא ידוע בשל השימוש בלים למציאת מזון ופיצוח אגוזים. הם מאוד קרניים וחברתיים, הלהקות הגדולות שלהם כמעט תמיד מעורבות עם קופי סנאי או קופי טמרין. קריאותיהם מגוונות ולכל אחת משמעות ייחודית. עבור השייבו הם מין מודפד למאכל ומאתגר במיוחד כחיית מחמד.

הבית המוגבה בגלל הבוץ

אווי (במרכז) עם בני המשפחה המארחת בבית

בריקסי הקטנה משעשעת בבית

המיסיונרים הגיעו לנהר הקאקו בשנות הש' מונים והביאו איתם את הנעליים. היום לכולם יש נעליים. לאחר התנגדות של מאות שנים הם קיבלו את הנצרות, וכיום מתקיימת כאן תרבות נוצרית המשולבת באמונות מסורתיות שהולכות ודועכות.

נזקי הפלסטיקה

כחלק מפעילות החינוך הסביבתי שביקשו בקהילה, ערכתי הרצאות לתלמידי בית הספר על בעיית הפלסטיק באמזונס. כמי שעוסקת בניהום הפלסטיק ביום יום שלה, ידעתי שהוא הגיע גם למקומות הכי נידחים שיש וגם ללב היער אבל לא חשבתי שעד כדי כך. המוצרים שמביאים לקהילות השבטיות מהערים הגדורות, מגיעים באריות שנשארות שם, והפלסטיק מזהם את סביבת הקהילה, היער, גדות הנהר והנהר עצמו שממנו השיפבו צורכים דגים. לא פעם ראיתי כאן חיות מבויתות, בעיקר תרנגולות לוח שאוכלות פסולת פלסטיק. אחרי ההרצאות בכיתות עשינו סדרת ניקיונות בכפר ואספנו פקקים כדי ליצור מייצג מפסולת פלסטיק בה שראת האמנות המסורתית של השיפבו, שני שאר שם עד היום. מעבר לציד וגידול אוכלוסיה, רעש כריתת העצים והרס היער באמזונס נתפס סיים בעיני המקומיים כאחד מהגורמים המרכזיים לאובדן הקופים ושאר חיות הבר בסביבה. הקופים הגדולים הולכים ונעלמים, ושיעור הרבייה הנמוך שלהם הופך אותם ליותר רגישים לכל השפעה חיצונית. ואחריהם, גם הקופים הקטנים ילכו ויעלמו, ואיתם גם התפקיד המשמעותי של הקופים בזהות התרבותית של השיפבו.

אווי אנקה היא אמנית אקטיביסטית ורב-תחומית, המקדישה את עבודתה להצלת הסביבה באמצעות פיסול, ציור וצילום

סיפורים מהאמזונס

תערוכת היחיד של אוולין (אווי) אנקה Tales From the Amazon, שנוצרה בהשראת מחקר והחוויה באמזונס, מוצגת בימים אלה בגלריה לאמנות גלובלית, Global Art Gallery בתל-אביב. אנקה מציירת את הקופים של האמזונס על פרוסות עץ המעוטרת בסגנון האמנות השבטית של השיפבו. בתערוכה אנקה מספרת על מיני הקופים באזור, על האמנות המסורתית של שבט השיפבו שחי במזרח אמזונס, על הקופים החיים על כריית עמקי הג'ונגל ושבקרבן חיה, על כריית הערות, אחד האיומים הסביבתיים הגדולים ביותר על האיוון האקולוגי בעולם, ועל הקשר הר'כיווני בין אובדן הקופים לאובדן העצים.

שיח גלריה יתקיים בשבת הקרובה בשעה 12:00. הגלריה לאמנות גלובלית. מרכז בעלי מלאכה 13, ת"א. טלפון: 050-2811710

תפירת החצאית המסורתית - צייטונטי

המשך מעמוד 5 <

זמן. כשהגיעה הנצרות ונכנסו טכנולוגיות ציד, לבוש, בנייה ותחבורה מבחוץ דברים השתנו. בעבר הם צדו עם חץ וקשת וכיום בעיקר עם רובה, שמביא יותר תוצר. הם גם מספרים על השינויים בגשמים ובעונות, שפוגעים בגידולים החקלאיים, שינויים בתקופות החריקים המעורפים וההשפעות של משבר האקלים. השיפבו יודעים בזכות האמנות המסורתית שלהם המפורסמת ברחבי פרו ודרום אמריקה, אך גם בזכות טקסי האייהואסקה. המבוגרים טוענים שהאייהואסקה של היום היא שקר שהפך למוי צר של תיירים מערביים. מאז הגעת הנצרות, במיסיונרים, הגיעו בתי ספר ומרפאות, ספרי לימוד ותרופות, שלדעתם מרחיקים את השיפבו משיטות הרפוי המסורתיות כמו השמאניזם והאייהואסקה. עם זאת, הידע בשימוש צמחי מרפא מהיער עדיין עשיר ברוב הבתים בקהילה.

בין הצ'אקרה לכנסיה

לכל משפחה יש צ'אקרה (Chacra) - גינה או שטח חקלאי קטן שבו היא מגדלים בננות פלטנו (פלנטין), קקאו, אגואחה, יוקה ועצים לבניית בתים וסירות קאנו, לעצמם ולמסחר בפוקלפה. ביום יום, הגברים הולכים לצ'אקרה או לדוג, והנשים, כשלא מצטרפות לבעליהן והולכות לעבוד בצ'אקרה, נמצאות בבית, תורפות בדים לבית ולפרנסה, מטפלות בילדים ובתחזוקת הבית. יש תשתית לזרימת מים נקיים שנפתחת פעם בשבוע למספר שעות, וביום הזה מוקדש הבוקר לאגירת מים בדליים, בגינות ובכל כלי אפשרי, מים שישמשו לשתיה, בישול, כביסה ולמקלחת בדלי. בכפר יש בית ספר יסודי קטן שאליו הולכים הילדים בבקרים (באופן מאוד אינטואיטיבי), ובשעות אחר הצהריים הם משחקים כדורעף וכדורגל בזמן

הושו (Juxo): במיתולוגיית השיפבו, קופי הקפוצ'ין הלבנים לימדו את האדם על מושג הקנאה - שגברים לא חולקים את נשותיהם עם אחיהם ועם גברים אחרים. הם נתפסים כבעל חיים מיני, הכי אינטליגנטים ומאוד שובבים כחיות מחמד. בטבע הם טורפים, ולעיתים אוכלים קופים קטנים יותר, וכחיות מחמד הם תמיד גונבים ושוברים את ביצי התרנגולות והברוזים וגורמים לכולם לצחוק.

רו (Ro): קופי השאגן ידועים בקריאותיהם הרועשות, הנשמעות גם למרחק של כ-5 ק"מ, ולרוב מוקדם בבוקר. לפי המיתוס, קולם ה"מכוער" הוא תוצאה של נקמת קוף העכביש לאחר שהשאגן רימה אותו וגרם לו לחתוך את האצבע החמישית. נקמה, קוף העכביש גרם לשאגן לבלוע את פרי ה-Huito בטענה שזה יעשה לו קול שיר יפה, מה שבסוף נתקע בגרונו ויצר את קולו המפחיד.

רוקה רוקה (Roca Roca coppery): את הטיטי הנוחשתי פגשתי רחוק יותר מאזור השבט, באזור לא מיושב בעומק היער. הם נמצאים כמעט ורק בקרבת הנהר והמפגש איתם היה בזמן המקלחת היומית בו בשעת בין הערביים, ללא פנקס או מצלמה. קופי הטיטי הם מונוגמיים, וליבוף הזנבות זה סביב זה היא התנהגות נפוצה בקרב זוגות, המשמשת לחיזוק הקשרים ואיוון פיזי.